

Björklingetraktens storspelman

Anders Ljungqvist, som hans riktiga namn var föddes i Jumkil den 29 maj 1815. Hans föräldrar flyttade sedan till Gamla Uppsala, och där vaktade han gäss vid en av socknens herrgårdar. Det var där han fick namnet Gås-Anders, ett öknamn som nästan helt kom ur bruk när han blev en vuxen man. Ännu så sent som på 1920-talet, sa man här i Björklinge alltid Ljungqvist när man talade om honom. Men inom spelmansrörelsen har man tagit upp namnet Gås-Anders, och det betraktas nu som ett hedersnamn.

Efter några års drängtjänst i Bälinge gifte sig Anders i början på 1840-talet med Cathrina Helena Molin och övertog sin avlidna svärfars stuga i Slänsen i Björklinge. Den stugan, där han bodde till sin död, fanns kvar en god bit in på 1930-talet. Här nedan kan man på ett foto från juletid i början 1920-talet se stugan. Framför stugan står Gås-Anders son Anders med sin hustru Maria Margareta. Nog kan man säga att bilden ger en tydlig bild av under vilka villkor Gås-Anders måste ha levt.

Han försörjde sig genom att arbeta för dagspenning vid traktens gårdar. Men han var en dålig arbetskarl, fiolen tog han med sig till arbetet så ofta han kunde, så det blev nog mer spel än arbete många gånger.

Det berättas att han en dag skulle hjälpa Anders Andersson i Ramsjö med skörden, medan Andersson själv var till Uppsala. Det blev inte mycket gjort för Ljungqvist, och vid hemkomsten frågade Andersson:

- Har du skurit bara en skyl, Anders?

- Ja, men den är hederlig, svarade Ljungqvist.

"Den är hederlig, sa Ljungqvist", blev sen under lång tid ett ordstäv i Björklinge. Det var stort om Ljungqvist kunde sätta upp en halv famn ved på en dag och när han dikade hade han en bytta vatten att doppa spaden i, så det skulle gå lättare.

En annan historia som ger en bild av Gås-Anders lite bohemiska liv är följande historia, berättad av fru Lina Nyberg, Sjöheden i Björklinge, född 1862:

- Å han var till Uppsala å spela för studenterna på domses baler som dom hade. Å så var det en gång – för han fick ju betalt för han var där – å då när han gick hem så lag han upp, pappersettor va de ju då, då lag han opp dom på ledstängen på bron vid Svartbäcksgatan, å så kom de en väderil å blåste ner dom i ån. Då tog han upp fiolen å spela å sjöng:

Å när studenterna fick höra de, så gick dom tillbaka å en klädde av sej å simma ut efter sedlarna.

Men som spelman var Ljungqvist makalös. Hans spel var rytmiskt och kraftfullt med mycket dubbeltoner. När han spelade kunde ingen sitta stilla. Själv var han i ständig rörelse och hoppade över bord och bänkar. Det påstods att han kunde spela så stolar och bord dansade. Ibland lär han ha kommit i sådan extas att han inte kunde sluta spela utan man måste rycka fiol och stråke från honom.

Att en sån spelman hade lärt sig spela av Näcken ansågs självklart. Om platsen där han fick sin lärdom är man inte överens, en del påstår att det var vid Ärna bro, andra säger att Vadbron i Björklinge var det rätta stället. Ska man lära sig spela av Näcken måste man gå till någon sån här plats tre torsdagsnätter i rad och ha med sig ett par människoben från kyrkogården. Tredje torsdagsnatten får man höra spel från vattnet under bron. Då gäller det att våga stanna kvar. I så fall blir man en storspelman och får skriva under kontrakt med Näcken med sitt eget blod på de medförda kyrkogårdsbenen. Viksta-Lasse berättar att Gås-Anders hade med sig de där benbitarna när han flyttade in i sin stuga i Slänsen. Där gömde han dem bakom en lös sten i spismuren. När han började bli gammal tänkte han många gånger bära tillbaks benen till kyrkogården för att bli löst från kontraktet med Näcken. Men eftersom han förstod att han då skulle förlora sin förmåga att spela blev det inte av. Så låg han omsider på sitt yttersta, och benen fanns fortfarande kvar i spismuren. Då bad han att få fiolen till sig i sängen och började spela den polska som Näcken lärt honom. Plötsligt gick alla fyra strängarna av på en gång. - Nu är jag fri utropade Gås-Anders och avsomnade lugnt och fridfullt.

Eftersom Ljungqvist lärt sig spela av Näcken, kunde han naturligtvis också trola. Hos Erik Persson i Tibble brukade hälsingarna ta in, när de körde till distingsmarknaden i Uppsala. Vid ett sådant tillfälle slog Ljungqvist vad med Erik Persson om en kanna brännvin att han skulle spela ut lassen genom portlidret, där det inte fanns någon snö. Ljungqvist började spela, och snart knarrade kalkarna igenom porten. Vid ett annat tillfälle ställde han en brudskara på vägen till kyrkan, därför att han och hans spelkamrat Tjäder inte var tingade att spela på bröllopet. Det berättas också att Gås-Anders fiol kunde spela av sig själv, utan att någon rörde vid den, till stor förskräckelse för åhörarna. Så hände en gång då mor Ljungqvist var ensam hemma. Hon blev rädd och la bibeln över strängarna, och fiolen tystnade. Men Ljungqvist vart arg när han kom hem, för sen ville fiolen inte hålla stämning.

Gås-Anders repertoar utgjordes huvudsakligen av sådan dansmusik som var gångbar vid mitten och senare hälften av 1800-talet. Många låtar har givetvis högre ålder än så och är arvegods från äldre spelmän. Av det 50-tal låtar som finns bevarade efter Gås-Anders utgörs ett 20-tal av polskor ungefär lika många är valser och resten är polketter och marscher. Nästan alla polskorna är åttondelspolskor, sextondelspolskan tycks i de här trakterna inte längre ha använts till dans, och Gås-Anders spelade som sagt dansmusik. En stor del av låtarna går i C-dur och dess släktonarter G-dur och F-dur och är också spelbara på silverbasharpa. Men Gås-Anders hade också många fiollåtar i D-dur och A-dur, framförallt valser i den sistnämnda tonarten. Dessa A-durlåtar spelades förmodligen med förstämmd fiol och tycks ha varit Gås-Anders bravurnummer. Några låtar bär spår av äldre tonalitet, moll utan höjd ledton, A-dur med g i stället för giss, C-dur med f i stället för f. De här låtarna är naturligtvis bara en liten rest av det stora antal melodier som Gås-Anders kunde.

Kantor F. N. Lindgren, som började uppteckna en del låtar från Björklinge på 1910-talet, skriver: Nästan alla låtar, som spelas här på trakten, tyckas i första hand härstamma från en och samma rika källa: Anders Ljungqvist, Gås-Anders. Denne store spelman måste ha haft ett outtömligt förråd av melodier.

Det är synd att Lindgren inte fortsatte med sitt uppteckningsarbete, ty vid den tiden fanns fortfarande spelmän i livet som hade hört Gås-Anders spela och lärt sig låtar direkt efter honom. Det vi nu har kvar är till allra största delen frukten av en enda persons mångåriga och hängivna arbete. Hans namn är

Oscar Pettersson, som har upptecknat ett 100-tal låtar efter sin far Anders Pettersson, en framstående spelman framför allt på nyckelharpa. En stor del av dessa låtar efter Gås-Anders och andra spelmän från Björklingetrakten har kommit i tryck, tack vare att Björklinge hembygdsförening ställt ekonomisk garantier för utgivningen. Oscar Pettersson har också belönats för sitt uppteckningsarbete med Svenska Ungdomsringens hedersplakett.

Ljungqvist var ända till sina sista år mycket anlitad som spelman. Förutom den tidigare omnämnde klarinett- och fiolspelaren Johan Gustaf Tjäder, som var skogvaktare och bodde i Albacken i Skuttunge, spelade Ljungqvist ibland tillsammans med nattvakten Anders Persson i Sandbro, som spelade nyckelharpa. Gås-Anders lär ha spelat på över 150 kyrkbröllop och på ett otal danser och andra festligheter. På gamla dar blev han så döv att han måste ha en pojke med sig, som hjälpte honom att stämma fiolen, men spela kunde han i alla fall. Säkerligen tjänade Ljungqvist betydligt mer pengar på sitt spel än på de usla dagsverken han utförde. Men det var ändå svårt att få slantarna att räcka till. Det berättas att han på ålderdomen måste göra sig av med sin käraste egendom, sin fiol, för att betala en skuld till trakstens handlare, P.E. Andersson i Marielund, kallad Andersson i Krogen, som också var en framstående spelman. Visserligen fick han Anderssons fiol i utbyte, men det var ju inte detsamma som det instrument han hade spelat på i alla år.

Anders Ljungqvist dog på julafton 1896 och begravdes i det s.k. allmänna varvet på Björklinge kyrkogård. Ingen vet nu var hans grav låg. Men sedan 1944 står Bror Hjorths Gås-Anders-staty på gräsvallen söder om kyrkan, påminnande ortsbor och förbifarande om den märklige spelmannen. Trettio år senare, 1974, fick också en av samhällets gator namnet Gås-Anders väg.

2014 kunde vi uppmärksamma att Bror Hjorths Gås-Andersstaty vid Björklinge kyrka fyllde 70 år. I år 2015 är det dags igen för ett Gås-Andersjubileum eftersom Gås-Anders själv den 29 maj skulle ha fyllt hela 200 år. Det kommer Gås-Andersbygdens Spelmanslag självfallet under året att fira på olika sätt. Dels kommer vi att uppmärksamma jubileet under Gås-Anders-träffen den 14 maj men vi kommer också att anordna en jubileumskonsert på Uplands nation söndagen den 31 maj kl. 19.00. En konsert av hög klass kan utlovas eftersom tre av upplands mer framträdande riksspelmän uppträder: Olov Johansson, Erika Lindgren Liljenstolpe och Robert Larsson.

Vi har medvetet valt Uplands nation som konsertlokal eftersom Gås-Anders vad vi förstår vid några tillfällen blev inbjuden till Uppsala för att spela på nationen och tydligen blev då hans uppträdanden mycket uppskattade av studenterna.

Denne storspelman, Anders Ljungqvist, "Gås-Anders", var alltså under 1800-talet en av dom riktigt stora musikprofilerna i Uppland och med den tidens mått, en riktig "kändis" i stora delar av Uppland. Hade han levat idag kanske han varit en dåtida "Håkan Hellström", "Ulf Lundell" eller kanske "Nils-Erik Sparf", vad vet man? Eller varför inte en storspelman av modernt snitt?

Den som vill veta mer om Gås-Anders och hans låtar kan kontakta USF som har flera publikationer till försäljning.

Artikeln är saxad ur Uplandsspelmannen nr 1/1976 och är skriven av John Olsson, spelman och kantor från Björklinge.

Texten är i mars 2015 också bearbetad och kompletterad av Jan Andér, spelledare i Gås-Andersbygdens Spelmanslag.